

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2004

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Τοῦ βιβλίου «Οἱ Εὐρωπαῖοι», ὑπὸ τὴ διεύθυνση **Ἑλένης Γλύκατζη - Ahrweiler** καὶ **Maurice Aymard**, ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κωνσταντίνου Ἰ. Δεσποτόπουλου.

Ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδος στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση, ὅποιο βάθος κι ἂν ἔχει, καὶ ἡ λεγόμενη παγκοσμιοποίηση, ἐπαγόμενη τὴν ὑπέρβαση καὶ τῆς Εὐρώπης, καθιστοῦν εἴποτε καὶ ἄλλοτε χρήσιμη τὴν ἀποσαφήνιση τῆς ἔννοιας Εὐρώπῃ, ἄρα καὶ τὴν εὐκρινέστερη γνώση τῆς ἀντίστοιχης ἱστορικῆς ὀντότητας.

Πρὸς τὴν ἀποσαφήνιση αὐτὴ συμβάλλει σὲ ἱκανὸ βαθμὸ πρόσφατο βιβλίον μὲ τίτλον «Οἱ Εὐρωπαῖοι», σὲ δύο τόμους, 1350 σελίδων συνολικά, συλλογικὸ ἔργο, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Καθηγήτριας Ἑλένης Γλύκατζη - Ahrweiler, Ἱστορικοῦ, Ἀντεπιστέλλοντος Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Εὐρώπης, καὶ τοῦ Καθηγητοῦ Maurice Aymard, Διευθυντοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν (EHESS) καὶ τοῦ Ἰδρύματος Ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου (M.S.H.) στὸ Παρίσι.

Ἀξίζει, πιστεύω, νὰ παρουσιασθεῖ πρὸς τὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Προεισαγωγικά στὴν παρουσίαση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μὲ θέμα τὴν ἱστορικὴ ὀντότητα Εὐρωπαῖοι προσφέρονται, νομίζω, ἐδραῖα νοήματα Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, ὅπως τὰ ἐξῆς:

Ὁ ἄνθρωπος ξεχωρίζει μὲ τρόπο καίριο ἀπὸ τὰ ἄλλα πλάσματα τῆς ζωῆς, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, καθὼς αὐτὸς μόνον ἔχει ἐλευθερία καὶ πνευματικότητα. Μὲ τὸ ἰδίωμά του αὐτὸ καὶ εἶναι ὁ ἄνθρωπος «τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ», καθὼς

ἐπικαλεῖται ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 1141a 22). Ἰδίωμα ἐπίσης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ δημιουργία κοινωνίας καὶ πολιτισμοῦ, καὶ ἡ ἀναπόδραστη ἐνυπαρξία του σὲ κοινωνία καὶ διαβίωσή του μὲ ἀγαθὰ καὶ ὁδηγίες πολιτισμοῦ. Ἐξ ἄλλου, ἰδίωμά του εἶναι καὶ ὅτι μὲ τὴν ὑπαρξή του δημιουργεῖται Ἱστορία, κάτι μὲ ἀδιάσειστο βάθος καὶ ἀέναη πηγή τῇ ζείδωρῃ Φύσῃ, ἀλλὰ ἰδιοσύστατο καὶ ἰδιόρρυθμο καθ' ὑπέρβασή της.

Ἱστορία εἶναι τὸ φαντασμαγορικό σύνολο τῶν ἀνθρώπινων πράξεων καὶ παθημάτων καὶ δημιουργιῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τους, ἐνταγμένων στὸν χρόνο τοῦ Σύμπαντος, ἀλλὰ καὶ στὸν ἐντὸς αὐτοῦ ἰδιαίτερο χρόνο. Ἐξ ἄλλου, οἱ πράξεις αὐτές, ἄλλωστε καὶ διαπλαστικές τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαπλεκτικές τῆς κοινωνίας ἢ καὶ συντελεστικές τοῦ πολιτισμοῦ, ὅσο καὶ ἂν εἶναι προπάντων ἔκγονες τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ καὶ προικισμένου μὲ πνευματικότητα, δὲν εἶναι ἀνεπηρέαστες ἀπὸ τὴν ἐνυπαρξία του, ἐνεργὰ εἴτε παθητικά, στὴν κοινωνία, καὶ ἰδιαίτερα ὑπέχουν μεγάλες ἐπιδράσεις ἀπὸ μὴ ἀνθρώπινους παράγοντες, ὅπως τὸ κλίμα τῆς χώρας, ἡ θέση της ἐπὶ τῆς Ὑδρογείου καὶ τὸ ἔδαφός της μὲ τὴν ἰδιομορφία του καὶ τὴν ἰδιοσυστασία του.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ ἐκθαμβωτικό σύνολο ἀξιῶν, ὅσες καὶ ὅπως στὴ διάρκεια τῆς Ἱστορίας ἀποκαλύφθηκαν μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων, μέσα καὶ ἀντίκρυ στὴ Φύση καὶ στὴν κοινωνία, καὶ δεσμεύθηκαν σὲ κάποια μορφή, ὥστε νὰ γίνουν καὶ νὰ μείνουν λειτουργικὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας καὶ διαπλαστικές δυνάμεις τῆς Ἱστορίας. Δημιουργεῖται ὁ πολιτισμὸς, στὴν κοινωνία πάντοτε, ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἀπλῶς τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων μέσα καὶ ἀντίκρυ στὴ Φύση, γλίσχρη σὲ ἀναγκαῖα γιὰ τὸν βίον τους ἀγαθὰ, μεστή ἀπὸ σοβαροὺς γιὰ τὴν ζωὴ τους κινδύνους. Ὑστερα, σὲ κοινωνίες ἀνθρώπων ἐξασφαλισμένων κάπως βιοτικά, ὑπερاناπτύσσεται ὁ πολιτισμὸς γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀένης ροπῆς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος πρὸς δράση αὐτάξια, πέραν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῶν ὅρων γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἀπλῶς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος τότε ὑπάρχει ὡς μεγαλουργὸς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὡς μέτοχος τῶν ἔξοχων ἀγαθῶν του· καθὼς μὲ ἀνεπτυγμένη αἰσθαντικότητα καὶ ἐπινοητικότητα ὁραματίζεται καὶ ἀνακαλύπτει, ἐφευρίσκει, θεσπίζει, κατασκευάζει, ἀπολαμβάνει καὶ χειρίζεται σπουδαῖα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ - καὶ μὲ αὐτὰ ἐξ ἄλλου καὶ ὑπεραναπληρώνει τὴν με-

γάλη σ' αὐτὸν ἔλλειψη αὐθόρμητα βιοσυντηρητικῆς σοφίας, καθὼς τῶν ζώων, τὴν ἀπότοκη τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ἀπὸ τὸ ἐνστικτο, φορέα τῆς βιοσυντηρητικῆς αὐτῆς σοφίας.

Στὴν ἑως τὴν ἐποχὴ μας, ὅμως, Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ πολιτισμὸς δὲν ὑπῆρξε κοινὸς γιὰ ὅλους τοὺς, ὅπου γῆς, ἀνθρώπους, ὅπως καὶ δὲν ὑπῆρξε κοινωνία ἐνιαία ἐπὶ τῆς γῆς. Χωριστὲς κοινωνίες, παρὰ ὅποια τυχὸν ἐπικοινωνία μεταξὺ τους, καὶ ἡ κάθε μιά τους μὲ τὴν ἰδική της πολιτικὴ συγκρότηση, ὑπῆρξαν στὸ παρελθὸν καὶ ὑπάρχουν στὴν ἐποχὴ μας. Καὶ ἡ κάθε μιά ἔχει τὸν συστατικὸ της λαὸ ἢ καὶ τὸν πολιτισμὸ της, ὅποιες καὶ ἂν συμβαίνουν ἐπιμειξίες λαῶν καὶ πολιτισμῶν. Καὶ ἀναμφίβολα τὸ γήινο βᾶθρο τῆς κάθε μιᾶς, σὲ παλαιότερες ἐποχὲς προπάντων, ἐπηρέασε τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ της ἢ καὶ τὸν πολιτισμὸ της. Αὐτὸ εἶχε ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Ἱπποκράτη μὲ τὸ σύγγραμμά του «Περὶ ἀέρων καὶ ὑδάτων καὶ τόπων» (κεφάλαια 12-14), καὶ στὴν παράδοσιν τοῦ Ἱπποκράτους εἶχε τονισθεῖ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὰ ἔργα του *Πολιτεία* (435d - 436a) καὶ *Νόμοι* (747d-e), καὶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ σύγγραμμά του *Πολιτικά* (1327b, 19-33). Ἀλλὰ καὶ στοὺς Νεώτερους Χρόνους πολιτεολόγοι καὶ ἱστορικοί, ἀπὸ τὸν Bodin, ἤδη στὸν δέκατο ἕκτο αἰῶνα, ἕως τὸν Ratzel στὸν δέκατο ἑνατὸ ἢ καὶ τὸν Toynbee στὸν εἰκοστὸ καὶ διάφορους ἄλλους, ἔχουν ἐξάρει τὴ συμβολὴ τοῦ γεωγραφικοῦ παράγοντος γιὰ τὴν ἰδιαίτερη διάπλασιν τῶν λαῶν ἢ καὶ τῶν πολιτισμῶν.

Ἡ ρίζα, ὅμως, τοῦ κάθε λαοῦ παραμένει δυσεξιχνίαστη, ἂν μὴ ἀνεξιχνίαστη. Δὲν ἐπαρκεῖ οὔτε κἂν ἡ κοινὴ στοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἰδιαίτερης γλώσσας - ἀνεξιχνίαστη ἄλλωστε παραμένει καὶ τῆς ἰδιαίτερης αὐτῆς γλώσσας ἡ γένεσις -, γιὰ νὰ ἐξηγηθεῖ πῶς ὀρισμένοι ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ ἀνθρώπινη ομάδα, εὐρύτερη ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ τὸ γένος, μὲ κοινὴ κάπως βιοτροπία καὶ μὲ συναίσθησιν ἀλληλεγγύης ἰδιαίτερης μεταξὺ τους ἢ καὶ μὲ ἄλλα, πέραν τῆς ὁμογλωσσίας, ἠθικὰ στοιχεῖα συνδετικά τους, καὶ μάλιστα πῶς ἀπόκτησαν ἰδιαίτερη ἐθνικὴ συνείδησιν, πηγὴ καὶ τοῦ ἀντίστοιχου πολιτικοῦ φρονήματος, δηλαδὴ τῆς, χωρὶς ἰδιοτέλεια, σταθερῆς ἐπιθυμίας νὰ ζοῦν καὶ νὰ δροῦν σὲ κοινωνία ἐθνικὰ ὁμώνυμή τους, πολιτικὰ διαρθρωμένη γι' αὐτοὺς ἢ καὶ ἀπὸ αὐτούς.

Τὸ παρουσιαζόμενον ἔργο «Οἱ Εὐρωπαῖοι», σὲ γαλλικὴ γλώσσα τὸ πρωτότυ-

πο, ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο «Hermann, éditeurs des sciences et des arts»· μεταφρασμένο ἑλληνικά, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο τῶν Ἀθηνῶν «Σαββάλας». Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Πάρι Μπουρλάκη, τὸν Σπύρο Κακουργιώτη καὶ τὴν Κατερίνα Γεωργοπούλου. Εἰδικὰ ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοση προλογίζεται ἀπὸ τὴν Ἑλένη Ahrweiler. Στὸν πρόλογο αὐτὸ ἡ συντάκτριά τοῦ γράφει ὅτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ δεκαετία διήρκεσε ἡ συγγραφὴ τοῦ ἔργου καὶ «ὀργανώθηκε σὰν μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀπάντηση στὸ πολύχροτο ἔργο τοῦ Jean-Baptiste Duroselle».

Ὁ πρῶτος τόμος μὲ θέμα τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν Μεσαίωνα ἔχει ὡς οἰονεὶ προοίμιο κείμενο τοῦ Paul Valéry, πρωτοδημοσιευμένο τὸ 1924, μὲ τίτλο «Χαρακτηριστικὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», ὅπου ἐξαίρεται ἡ συμβολὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος στὴ διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἐπίσης ἐξάγονται ἡ συμβολὴ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔχει προταχθεῖ στὴν «Εἰσαγωγὴ» ἔκθεση τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς μεθόδου τοῦ συγγράμματος καὶ τοῦ προβληματισμοῦ τῶν συγγραφέων τοῦ.

Ἴδου οἱ τίτλοι τῶν τριῶν πρώτων ἀπὸ τὰ εἴκοσι κεφάλαια τοῦ πρώτου τόμου: «Οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τοῦ Αἰγαίου» τοῦ Χρήστου Μπουλῶτη, «Ἡ γέννηση τῆς εὐρωπαϊκῆς συνείδησης» τῆς Jaqueline de Romilly, «Ὁ Ἕλληνας ἄνθρωπος» τῆς Claude Mossé. Ἡ Jaqueline de Romilly γράφει γὰρ τὴν εὐρωπαϊκὴν συνείδηση: «ἡ ἀφετηρία της... δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ἐμφανισθεῖ στὴ μεθόριον τῶν δύο ἡπείρων, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας· καὶ δὲν μπορούσε νὰ ἐμφανισθεῖ παρὰ μόνο, ἐὰν ἓνας λαός, ἀφοσιωμένος στὴ διαύγεια, ἀνακάλυπτε μιὰ μέρα τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς βαθιᾶς πολιτιστικῆς ἀντίθεσης μεταξὺ των: οἱ Ἕλληνες, συγκρουόμενοι μὲ τὸν κατακτητικὸ στρατὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς Πολέμους, ἔκαναν τὴν ἀνακάλυψη αὐτὴ καὶ ἀμέσως τὴν ἐξέφρασαν μὲ πειστικότητα σὲ λογοτεχνικὰ ἔργα ποὺ ἔχουν φθάσει μέχρις ἐμᾶς». Ἐκφραστικώτατο, προσθέτω, εἶναι τὸ χωρίο τῶν *Νόμων* τοῦ Πλάτωνος 698 b: «ἡ Περσῶν ἐπίθεσις τοῖς Ἕλλησιν, ἴσως δὲ σχεδὸν ἅπασιν τοῖς τὴν Εὐρώπην οἰκοῦσιν» (πρβλ. Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1285 a 20: «διὰ γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἦθη φύσει, οἱ μὲν θάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν οὐδὲν δυσχεραίνοντες»).

Παρεμβάλλονται δύο κεφάλαια με τίτλους «Ἡ Εὐρώπη τῶν Ρωμαίων» καὶ «Ἡ μὴ ρωμαϊκὴ Εὐρώπη» τοῦ Nicolet καὶ τοῦ Kazanski ἀντίστοιχα, καὶ ἀκολουθοῦν τὸ κεφάλαιο τοῦ Kazanski με τίτλο «Οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις καὶ τὰ βαρβαρικά φύλα», τρία κεφάλαια τῆς Ἑλένης Γλύκατζη - Ἀρβελέρ με τίτλους «Ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρεία στὸν χριστιανισμό», «Βυζάντιο: Ἡ χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία», «Ἕνας νέος εὐρωπαϊκὸς κόσμος», καὶ τὸ κεφάλαιο τοῦ Paul Lemerle «Ἡ συνέχεια τῆς εὐρωπαϊκῆς συνείδησης». Τὸ κεφάλαιο τοῦ Lemerle, καίρια ἐμπεριστατωμένο, εἶναι καὶ ὕμνος ἔξοχος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς θεματοφύλακα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ με πολὺ ἀνθρώπινο ἦθος, καὶ ὡς φρουροῦ προστατευτικοῦ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων, τῶν Σλαύων καὶ ἄλλων. Στὸ ἴδιο πνεῦμα τὰ τρία κεφάλαια τῆς Ἀρβελέρ, ἐμπεριστατωμένα ἐπίσης, παρουσιάζουν διεξοδικά, ἐπαγωγικά, παραστατικά, τὰ τρία τους συναφῆ θέματα, σημαντικώτατα γιὰ τὴ σύλληψη τῆς ἱστορικῆς ὀντότητας «Εὐρωπαῖοι».

Ἰδοὺ οἱ τίτλοι καὶ τῶν ἐπόμενων κεφαλαίων: «Ἡ Εὐρώπη στὴν ἐποχὴ τοῦ Καρλομάγνου» τοῦ Karl Ferdinand Werner, «Ἡ ἀνατολικὴ Εὐρώπη κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώιμου Μεσαίωνα» τοῦ Kazanski, «Ἡ ἀραβικὴ παρουσία στὴν Εὐρώπη» τοῦ Abulafia· ἔπειτα, «Ἡ ὀρθόδοξη Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία» τοῦ Βλασίου Φειδᾶ, «Ἐκκλησία καὶ αἵρεση στὴ Δύση» τοῦ Luis Suarez Fernandez· ὕστερα, «Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐξάπλωση: οἱ σταυροφορίες», τοῦ Jean Richard, «Ταυτότητα καὶ συνείδηση στὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη» τοῦ Dimitri Obolensky, «Ἡ δυτικὴ συνείδηση καὶ ταυτότητα» τοῦ Aleksander Gieysztor, καθὼς καὶ τοῦ ἴδιου «Ἵπαιθρος καὶ πόλη, κοινωνίες καὶ κράτη», καὶ τελευταῖο τοῦ Jean-François Bergier «Ἀπὸ τὴ διοικητικὴ περιφέρεια στὸ ἔθνος: ἡ κατασκευὴ τοῦ χώρου κατὰ τὸν Μεσαίωνα».

Οἱ τελευταῖες σελίδες 343-357 περιλαμβάνουν πλούσια βιβλιογραφία καὶ δύο εὔρετήρια.

Ὁ δεῦτερος τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, με τίτλους «Νεώτερη Ἐποχὴ», «Ὁ δέκατος ἑνάτος αἰώνας», «Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας», καθὼς καὶ ἀπὸ βιβλιογραφία ἐπίσης καὶ δύο εὔρετήρια.

Τὰ δέκα τρία κεφάλαια τοῦ Μέρους «Ἡ Νεώτερη Ἐποχὴ» φέρουν τοὺς ἐξῆς τίτλους: «1492: Ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ κόσμος» τοῦ Maurice Aymard, «Ἡ

τριχοτόμηση τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου» τοῦ Samsonowicz, «Τὰ στάδια τῆς κα-
τάκτησης τῶν θαλασσῶν» τοῦ Subrahmanyam, «Μία νέα πολιτική τάξη
πραγμάτων» τοῦ Prak, «Μία νέα οἰκονομική τάξη πραγμάτων» τοῦ Kahk,
«Μία κοινωνική τάξη πραγμάτων μὲ ἔντονες ἀντιθέσεις» τοῦ Maurice
Aymard, «Θρησκεῖες καὶ θρησκεύματα» τοῦ Nolte, «Ἐνότητα καὶ ποικιλία
τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ» τοῦ Burke· «Ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐξουσία στὴν ἀφη-
ρημένη διακυβέρνηση» τῶν Cattini καὶ Romani· «Ἡ οἰκογένεια: σχέσεις ἀνά-
μεσα στὰ φύλα καὶ ἀνάμεσα στὶς γενεές» τοῦ Schnyder, «Νέες περιθωριακές
ὁμάδες καὶ κατώτερες τάξεις» τοῦ Hauptmeyer· «Ἡ ἀγορὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ
τῶν ὑπηρεσιῶν» τοῦ Topolsky, «Τὸ παγκόσμιας ἐμβέλειας σύστημα τῆς Εὐ-
ρώπης» τοῦ Nolte.

Τὰ ὀκτὼ κεφάλαια τοῦ Μέρους «Ὁ δέκατος ἔνατος αἰώνας» φέρουν τοὺς
ἐξῆς τίτλους: «Ἐθνική καὶ κοινωνική ἐπανάσταση» τοῦ Jerry Boreisza· «Πρὸς
μὰ εὐρωπαϊκὴ νέα τάξη» τοῦ Dan Berindei, «Κράτος καὶ πολίτης» τοῦ
Michael Müller, «Ἡ οἰκονομικὴ ἐπανάσταση» τοῦ Sidney Pollard· «Ἀπὸ τὴν
ἰσορροπία δυνάμεων στὴν ἰσορροπία τῶν μπλόκ» τοῦ Gilbert Traush, «Δημο-
γραφικοὶ καὶ κοινωνικοὶ μετασχηματισμοὶ» τῆς Monica Charlot, «Εὐρωπαϊκὲς
κουλτούρες ἢ εὐρωπαϊκὴ κουλτούρα;» τοῦ Jean-Paul Bled· «Ἡ πολιτισμένη
Εὐρώπη, ἡ περιφερειακὴ Εὐρώπη καὶ ὁ κόσμος τῶν ἀγρίων: ἡ νεωτερικὴ κατα-
γωγὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ταυτότητας» τοῦ Γεωργίου Δερτιλῆ.

Τὰ ἑπτὰ κεφάλαια τοῦ Τρίτου Μέρους «Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας» φέρουν τοὺς
ἐξῆς τίτλους: «Ἡ Εὐρώπη τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα» τῶν Narinski καὶ
Tchoubarian, «Ἐμφύλιοι εὐρωπαϊκοὶ πόλεμοι» τοῦ Frank, «Ἡ εὐρωπαϊκὴ δη-
μογραφία κατὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμον» τῶν Blum καὶ Rally· «Ὁ μεγάλος
ἐκσυγχρονισμὸς» τοῦ Kaelble, «Τὸ τέλος τῆς βεβαιότητος. Ὁ ἄνθρωπος ὡς
ἀξία» τοῦ Romano, «Ἡ Εὐρώπη ἀντιμέτωπη μὲ τὰ προβλήματα τοῦ εἰκοστοῦ
πρώτου αἰώνα» τῶν Narinski καὶ Tsoubarian, «Προοπτικὲς» τοῦ André
Fontaine.

Στὸ ἐπιβλητικόν, λοιπόν, συλλογικὸ αὐτὸ ἔργο, σαράντα καὶ πλέον ἱστορι-
κοὶ περιωπῆς ἀπὸ διάφορες χῶρες, καὶ ἀπὸ σκοπιὰ θεωρίας πολλαπλῇ, καθὼς
εἶναι πολλαπλῇ καὶ ἡ σύσταση τῆς Ἱστορίας, ἀνιχνεύουν, περιγράφουν καὶ
ἀξιολογοῦν ὅ,τι κρίνουν οὐσιώδεις, γιὰ τὴ σύσταση τῆς ἔννοιας Εὐρωπαῖος, ἀπὸ

τὸ φαντασμαγορικό σύνολο τῶν πράξεων, παθημάτων, κοινωνικῶν σχηματισμῶν, πολιτισμικῶν ἐπιτεύξεων καὶ βιώσεων γενεῶν ἀνθρώπων, ὅσοι ἔζησαν ἀπὸ 1500 π.Χ. ἕως 2000 μ.Χ., μεταξὺ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ Οὐραλίων Ὀρέων, βορείων θαλασσῶν καὶ Μεσογείου Θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου. Ἀποσαφηνίζονται σὲ ἱκανὸ βαθμὸ τὰ ὅποια κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν «Εὐρωπαϊῶν» καὶ ἡ διάπλαση τῆς εὐρωπαϊκῆς αὐτοσυνειδησίας τους, σὲ ὅποιο βαθμὸ ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει πέραν τῆς ιδιαίτερης ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας τους, ὅχι δεδομένης ἀρχῇθεν καὶ αὐτῆς, ἐνῶ ἀδρὰ ἐπισημαίνονται καὶ οἱ κύριες φάσεις τῆς σπουδαίας αὐτῆς ὑπερτριχιλιόχρονης περιόδου τοῦ βίου σπουδαίου μέρους τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ἰδιαίτερα σημαντικὸ εἶναι τὸ λογικὸ εὖρος τῆς προβαλλόμενης ἔννοιας «Εὐρωπαϊοί», καθὼς αὕτη ἐμπεριέχει καὶ τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνες καὶ τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Βυζαντινούς, μάλιστα καὶ μὲ τονισμὸ τῆς καίριας συμβολῆς τους γιὰ τὴν πνευματικὴν διάπλαση καὶ τὴν κοινωνικὴ συγκρότηση τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊῶν ἢ καὶ τῆς συμβολῆς τῶν Βυζαντινῶν ἰδιαίτερα γιὰ τὸν μὴ ἐξαραβισμό καὶ τὸν μὴ ἐκσλαβισμό τῆς Εὐρώπης.

Ἡ σύνθεση τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ μὲ τὸν προκλητικὸ τίτλο «Εὐρωπαϊοί» ἐμφανίζεται ὅχι αὐστηρὰ συστηματικὴ, ἀλλὰ κάπως ἐρασιματικὴ μᾶλλον· καθὼς δηλαδή, τὰ κεφάλαιά του ἔχουν ἔντονη αὐτοτέλεια καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἱστορικοὶ συγγραφεῖς τοὺς προσφέρουν προσωπικὴν συμβολὴ στὸ συλλογικὸ ἔργο καὶ διαφωτίζουν ὀρισμένη ὁ καθένας ἀπόψη τῆς πολυδιάστατης ἱστορικῆς πραγματικότητος, ὅπου ἀναζητεῖται ἡ οὐσία τῆς ἱστορικῆς ὄντοτητας Εὐρωπαϊοί. Ἀλλά, πιστεύω, προσπάθεια τυχὸν πρὸς αὐστηρὴν συστηματικότητα θὰ συνεπαγόταν ἀπαράδεκτη σχηματικότητα, δηλαδή σωρευτικὴ διάταξη τῶν ἱστορικῶν στοιχείων σὲ αὐθαίρετα προκατασκευασμένες ἐνότητες, ἀσύμμετρα πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Οἱ συγγραφεῖς, πιστοὶ εὐλαβικά πρὸς τὸ καθῆκον τοῦ ἱστορικοῦ, «ἐπέλεξαν τελικὰ νὰ παρουσιάσουν τὰ ρεύματα καὶ τὶς σημαντικὰς στιγμὰς τῆς Ἱστορίας, ποὺ φωτίζουν τὶς μεταγενέστερες ἐξελίξεις καὶ ἐπιτρέπουν κάθε φορὰ νὰ ἀποκτήσουμε πιο σωστὴ θεώρηση ἑνὸς φευγαλέου παρόντος» (Τόμος Α', σελ. 13). Ἀποτελεῖ ἀρετὴ ἄρα, τοῦ συλλογικοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος, ἡ ἐμφανιζόμενη ἔλλειψη αὐστηρῆς συστηματικότητος, ἀλλὰ πραγματικὴ προσαρμογὴ τοῦ πρὸς τὶς ὑπαγορεύσεις τῆς πολυδιάστατης καὶ πολυδύναμης ἱστορικῆς πραγματικότητος.

Ἐὼλη ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ αἰτίαση τυχὸν γιὰ μὴ ἐπίτευξη τῆς ἰδανικῆς πληρότητας, αἰτήματος ἄλλωστε οὐτοπικοῦ γιὰ κάθε ἱστορικὸ σύγγραμμα. Τὸ προκείμενο σύγγραμμα ὡς σύνολο καὶ ἰδιαίτερα τὸ κάθε κεφάλαιό του, ἀναφορικὰ πρὸς τὸν ἐπιλεγμένο στόχο του, ἀνταποκρίνονται πολὺ θετικὰ στὸ ἀρχαῖο ὑπὸ μορφὴ ἐρωτήματος αἶτημα γιὰ κάθε ἱστορικό: «Τίνα δεῖ ἐπὶ τὴν γραφίδα παραλαβεῖν καὶ τίνα παραλιπεῖν».

Ὡς Ἕλλην Ἀκαδημαϊκὸς χαίρω ἰδιαίτερα καὶ γιὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὴ συγγραφὴ τοῦ περισπούδαστου, ἐλπίζω, συλλογικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος μιᾶς Ἑλληνίδας καὶ τριῶν Ἑλλήνων: τῶν Καθηγητῶν Βλασίου Φειδᾶ καὶ Γεωργίου Δερτιλῆ καὶ τοῦ Ἐρευνητοῦ σὲ Κέντρο Ἑρευνῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Χρήστου Μπουλώτη, καὶ ἰδιαίτερα τῆς πρωταγωνίστριας τοῦ ἔργου Καθηγήτριας Ἑλένης Γλύκατζη - Ahrweiler, Ἀντεπιστέλλοντος Μέλους, ἐπιναλαμβάνω, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.